

Syntax folklorního písňového textu – syntax mluvené češtiny?

Petr Nejedlý

nejedly@ujc.cas.cz

Výstavba českých folklorních písňových textů z přelomu 18. a 19. století
(GA ČR 21-04973S – 2021–2023) (ÚJČ + EÚ)

vlastnosti žánru

funkční

strukturní

z hlediska obsahu:

migrace sdělení v prostoru,

migrace sdělení v čase

úzký okruh témat,

jejich ustálené zpracování

z hlediska formy:

ústní šíření,

paměťová fixace

malý rozsah,

jednoduchá konstrukce

základní syntaktická konstrukce

predikace s omezeným počtem závislých aktantů –
elementární informace

rozvíjející členy ([] = nelze vypustit; // = lze)

Když jsem já šel po ulici

Když jsem já šel po jarmarce

Když sem já šel od Kolína

Když sem já šel od [své] nejmilejší

Když sem já šel od [panckého] dvoru

×

Když sem já šel /brzy/ ráno do vsi /ven/

základní syntaktická konstrukce

rozvíjení predikačního vztahu na úrovni věty i souvětí –
hojně zastoupení koordinace (oproti subordinaci):

nehierarchizovaná informace s minimem upřesnění

<i>Vem si mě, můj milej, vem, vem, vem,</i>	obj.
<i>dobrá hospodyňka jsem, jsem, jsem,</i>	(atr.)
<i>já ráno vstávám, kravičkám dávám,</i>	adv.; obj.
<i>kuželíček dopřádám, zapřádám, vypřádám.</i>	obj.

<i>Já mám koně, švarný koně,</i>	obj.
<i>to jsou koně můj.</i>	(atr.)

(opakování, variace: systémový jev – je na ně „dost místa“, není dáno „nedostatkem not“)

základní syntaktická konstrukce

málo hierarchizovaná informace: na úrovni souvětí
převaha parataxe (už Haller 1931)

*Já do lesa nepojedu, / já do lesa nepůjdu, / kdyby na mne hajný přišel,
on by mně vzal sekeru. H1 – H2 – V1 – H3*

*Sekera je za dva zlatý / a topůrko za toral, / kdyby na mne hajný přišel,
/ on by mně to všechno vzal. H1 – H2 – V1 – H3*

*Než bych já ji hajnému dal, / dám ji radči myslivci, / myslivec má
hezkou dceru / a hajný má opici. V1 – H1 – H2 – H3*

základní syntaktická konstrukce

nejvýznamnější parametr (hned po predikaci): vztah věta – souvětí

omezená možnost reflexe – absence distinktivních rysů

a) grafických (interpunkce); b) fónických (intonace)
(navzdory edicím – ohled na čtenáře) – pro badatele
dyskomfort

bezpečná opora: spojovací výrazy

*Na lep nechce dočista jít, / zdaleka ho učuje, / **když** má na vějičku
sednout, / své peříčko odkreje. / Zastřelit ji nejní možná, / musel bych
pro ni plakat, / **jak** jen vidím přemilostně / její nožičky skákat.*

věta × souvětí

syntaktickosémantické vztahy – převážně **implicitní**:

- a) malý rozsah textu dovoluje jen ty základní
- b) nízká efektivita v mluveném projevu: při prvotním nepochopení nemožnost zpětné reprodukce (× psanost);
- c) jejich identifikace z hlediska smyslu zbytná (princip jazykové ekonomie)

Zastřelit ji nejní možná, / musel bych pro ni plakat, / jak jen vidím přemilostně / její nožičky skákat.

věta × souvětí

syntaktickosémantické vztahy – převážně **implicitní**:

- a) rozsah dovoluje jen to základní
- b) nízká efektivita v mluveném projevu: při prvotním nepochopení nemožnost zpětné reprodukce (× psanost)
- c) jejich identifikace z hlediska smyslu zbytná (princip jazykové ekonomie)

Zastřelit ji nejní možná, / musel bych pro ni plakat, / jak jen vidím přemilostně / její nožičky skákat.

Zastřelit ji nejní možná, **protože/nebot' bych pro ni musel plakat, **stejně jako když ted'** vidím přemilostně její nožičky skákat.*

věta × souvětí

asyndetické řazení vět – interpretační potíž:

volná sekvence vět, nebo souvětí?

2 výjimky signalizují hranici syntaktického celku:

a) hranice dvou strof, neboť přesah syntaktického celku do další strofy je velmi vzácný

(strofa = **základní textová jednotka písně**)

b) nepochybná přímá řeč – zvl. s jednoznačnou větou
uvozovací – zřídka

věta × souvětí

1) sekvence vět (mimo tradiční syntax)

*Koulelo se, koulelo / červené jablíčko,
komu ty se dostaneš, / má zlatá Ančičko?*

- nulová hodnota vlastního syntaktického vztahu (tj. vyjádřeného syntaktickými prostředky)
- volná obsahová souvislost
- spojovací prvek: přítomnost v téže strofě, popř. vztah tektonický (charakteristický folklorní paralelismus přírodní stav – lidský vztah)

proto jen: **... koulelo červené jablíčko. Komu ty se dostaneš ...?*

věta × souvětí

2) asyndeticky pospojovaná souřadná souvětí (parataxe)
uvnitř strofy – implicitní vztahy tematické i významové

Hájl sem mé zdraví,

proto

svolal sem doktory,

a

ty dost již nade mnou

koncilium drželi,

a proto / a pak

vzal sem před sebe cestu,

a

jel sem do Kádlspotu,

abych / v němž/kde / čímž/a tím

vzal smrti záplatu.

věta × souvětí

lze najít i intrastrofické vztahy hodnocené jako sekvence vět/souvětí: tehdy, když stavba strofy předpokládá jediného souvětí celku vylučuje, např. velkou vzdáleností odkazovacího výrazu od odkazovaného členu:

*Vímť já jeden krásný **stromek**,
zdaleka se zelená,
pod kterýmžto každý člověk
rád velmi odpočívá.*

***Na tom stromku** vždycky vidím
překrásnou žezuličku,
která sobě vždy vesele
skáče a volá kuku.*

interpretace asyndet

většinou interpretována jako souvětí ve vztahu parataxe

Na lep nechce dočista jít, / zdaleka ho učuje, / když má na vějičku sednout, / své peříčko odkreje. – 1 souvětí, 4 věty

přítomnost vedlejší věty nevylučuje jiný výklad

Na lep nechce dočista jít, / zdaleka ho učuje. / Když má na vějičku sednout, / své peříčko odkreje. – 2 souvětí, vždy 2 věty

nelze vyloučit ani další implicitní hypotaktický vztah

***Na lep nechce dočista jít, **protože/neboť** ho zdaleka učuje, **ale/zato** když / **Zato když** má na vějičku sednout, své peříčko odkreje.*

interpretace asyndet

přesto převažují asyndetické útvary ve vztahu parataxe –
koordinální konstrukce ve funkci výčtů:

*Moje milá jak sníh bílá, jak sníh bílá, / tvářinky má jako růže, ňadra
její vypoulený, / jehňátkama naplněný, / co krásnějšího být může?*

zbytečnost dalšího členění:

*Moje milá jak sníh bílá, jak sníh bílá. / Tvářinky má jako růže, ňadra
její vypoulený, jehňátkama naplněný. / Co krásnějšího být může?*

**Moje milá jak sníh bílá, jak sníh bílá, / tvářinky má jako růže. ňadra
její vypoulený, jehňátkama naplněný. Co krásnějšího být může?*

hypotaxe – podřadná souvětí

nepochybná v případě výskytu spojovacích výrazů – běžný stav v jazyce

Až ty půjdeš k nám ...

Když jsem já k vám chodíval ...

Kdyby mně to Pán Bůh dal ...

... neviděl sem takového blázna, **aby** on šel do hospody ...

Já jsem rád, **že** jsem viděl Vinohrad

Pověz mně, panenke, pravdu, **kde** já tě dnes v noci najdu ...

... vem sobě takovou, **která** s mamičkou líhá ...

... to bych ráda věděla, **jakej** jest to syslík ...

Třebas já pole, louky neměl, předce sem na světě rád ...

syntax mluveného jazyka?

- mluvenost;
- implicitnost; asyndeze; převaha parataxe;

- polysémie spojovacích výrazů:

*by ti Bůh dal, **co** mít chceš*

*nevěděla jsem, **co** mě moje srdce bolí*

*blyštěl se, **co** byl by zlatý*

*utíká, **co** může*

*zakolíbej chvílku, **co** vyperu plínku*

*ona, **co** měla sednouti, pravila, že musí lehnouti*

***co** jest se zrušila [láska], již je na nic*

*heský děvče černovoký, **co** má podepřený boky*

*není na nebi tolik hvězdiček, **co** mně má milá dala hubiček*

syntax mluveného jazyka?

- elipsy:

já dycky, předycky [naslouchám], co to tam klapá, a ona šenkýřka ...

- anakoluty:

fábor visí u granátů až na panímandu, u nich tolar co lopatu

- „nadbytečná“ opakování:

já dycky, předycky

tluču, tluču, otevřete

- frekvence zájmena 1. osoby ve funkci subjektu:

Půjdu já tam ještě jednou; Až já půjdu k Písku; Když jsem já k vám chodíval; Bejváme časem teskliví ..., však my na to nic nedbáme

syntax mluveného jazyka?

osamostatněné větné členy:

***Šift**, ten je tak jako hlaveň; **Bůh**, ten dobře ví; Můj upřímný **Sroule**, ten dostal dvě koule ...; **Hadrář**, ten dostal kalhoty; **Honza**, ten mne bude vozit v krytém vozu*

hojnost demonstrativ vůbec:

*jede k nám **ten** pulkrabů pisař; když mne má milá vyprovodila přes **ten** zelený háj*

reprodukce (cizí) řeči:

že prej jsem dříví naštipal křivý

syntax mluveného jazyka?

doloženy však i jevy typické pro psaný jazyk („literární“)

*Černý očičky, bílé ručičky, **kyž** jest je možná pomilovat*

***Nelze** dýle **prodlévati** (× *nemůžu* na tebe zapomenout)*

*nedali jste mi **mzdy***

*A když bylo posvícení, **jsouc** oba láskou ranění;*

*slavnost máme, radost **majíc** z toho;*

***Přijdouc** domů na svítání, panímáma krávy vyhání, **prohlížeje** sukni
máti*

syntax mluveného jazyka?

pomůže *Syntax mluvené češtiny*? – minimálně

písňový text:

- prvky typické pro spontánní mluvený projev, ale bez těsnější vazby na **klíčový parametr** většinové mluvené komunikace, totiž na dialog!
- píseň – monolog lyrického subjektu
- estetická funkce: prvky připraveného literárního jazyka (v představách interpretů ...)

svébytný soubor synt. prostředků korespondujících se stejně svébytným žánrem a jeho mluveným charakterem

Děkuji za pozornost